

Валентина
Радкевич

НАУКОВО-МЕТОДИЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФЕСІЙНОЇ ОСВІТИ І НАВЧАННЯ В УМОВАХ АКТИВІЗАЦІЇ РОЗИТКУ ЕКОНОМІКИ

Перехід сучасного світу до радикальної соціально-економічної трансформації відбувається під впливом глобалізації, що виявляється у зрослій економічній взаємозалежності всіх країн світу через швидке збільшення обсягів транскордонних трансакцій товарів, послуг, капіталу, широкої дифузії технологій. Водночас глобальна системна криза, що охопила економіку країн світу, у тому числі й Україну, позначилася на посиленні негативних процесів як зовнішнього, так і внутрішнього характеру, на показниках діяльності майже всіх галузей виробництва. Підтвердженням цих фактів є обнародувані на останніх самітах й міжнародних форумах негативні дані майже з усіх регіонів світу. Зокрема, знизилися темпи розвитку економіки США, Китаю та більшості країн Європейського Союзу. У кризовій ситуації опинилася й Індія, яка до цього за досить короткий термін домоглася десятого місця серед розвинених країн світу за обсягами економіки, отриманими на основі розвитку інноваційного сектора.

Кризові явища позначилися на зниженні темпів виробництва продукції й на вітчизняних підприємствах. У 2012 р. їх налічувалося майже 80 тис., що на 13.5% менше, ніж у 2011 р. Упродовж 2012 р. скоротилися потреби в робітниках майже з усіх видів економічної діяльності. Кожне четверте місце було вільним на підприємствах переробної промисловості, а кожне дев'яте – на підприємствах торгівлі, ремонту автомобілів, побутової техніки, по виготовленню предметів особистого користування. Різко скоротилася потреба в робітниках металургійних і будівельних професій (на 21,8%), продавцях і демонстраторах (на 32,3%), у

робітниках гірничодобувних і будівельних професій (на 20,4%).

У той же час випуск кваліфікованих робітників у 2012 р. становив 181.81 тис. осіб, а нове державне замовлення склало – 193 тис. осіб, у тому числі для таких галузей: промисловості (60.2 тис. осіб), будівництва (32.1 тис. осіб), транспорту та зв'язку (20.7 тис. осіб), харчування та торгівлі (35.0 тис. осіб), сфери обслуговування (12.0 тис. осіб), сільського господарства (15.5 тис. осіб). Дана підготовка здійснюється більш, як із 520 професій. Наймасовішими серед них є: кухар, водій автотранспортних засобів, електрослюсар та слюсар із ремонту автомобілів, електрогазозварювальник, перукар, лицювальник-плиточник та інші, в той час, як ринок праці має найбільший попит на кваліфікованих робітників з інструментом (20.1% від загальної кількості вільних місць), робітників із обслуговування, експлуатації та контролю за роботою технологічно складного обладнання та устаткування (15.5%), робітників у сфері торгівлі, послуг, промисловості, будівництві, транспорту (15.1%). Це свідчить про дисбаланс між попитом і пропозицією на кваліфікованих робітників.

Неспроможність отримати гідну роботу за фахом спонукає молодь України мігрувати в пошуках заробітків і професійної самореалізації. Із-за цього Україна втрачає щороку приблизно 15 млрд доларів національного доходу.

Зростання тенденції до нестандартної зайнятості, зокрема неформальної, тимчасової, сезонної, на неповний робочий день впливає на зниження рівня кваліфікації робітників, їхньої внутрішньої мобільності, як професійної, так і географічної. Все це позначається на зниженні продуктивності праці, зростанні виробничого травматизму і захворювань.

Відповіддю на таку ситуацію є ініційована Урядом України Державна програма активізації розвитку економіки на 2013–2014 рр., згідно з якою стане можливим забезпечення економічного зростання й формування нової ідеології економічних відносин як на вітчизняному, так і на міжнародному ринках.

Насамперед передбачається розвиток малого та середнього бізнесу, здешевлення для цього кредитних ресурсів, поліпшення інвестиційних умов для бізнесу в цілому, зниження адміністративних бар'єрів для розвитку підприємництва, підтримка національного товаровиробника, його захист від недобросовісної конкуренції, створення державної системи довгострокового кредитування інноваційних проектів, діяльності технологічних парків, виробничих інновацій в авіапромисловості, ракетобудуванні, машинобудуванні, металургії, будівництві, сільському господарстві, енергетиці, добуванні металевих руд, автотранспорті, житлово-комунальному господарстві, виробництві медичного обладнання та фармацевтичних засобів [1]. Водночас це потребуватиме кваліфікованих трудових ресурсів, здатних задовольнити потреби економіки у прискореному інноваційному розвитку.

У зв'язку з цим зумовлюється необхідність проведення реформи існуючої професійно-технічної освіти, перетворення її на професійну освіту і навчання – як ефективну систему підготовки затребуваних ринком праці майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів (майстрів, техніків) та підвищення їхньої кваліфікації, в якій професійна освіта буде забезпечувати вихід випускників професійних навчальних закладів на ринок праці, а в сфері професійного навчання кадрів на виробництві – їхній безперервний професійний розвиток упродовж усієї трудової діяльності.

У контексті зазначеного зростає роль Інституту професійно-технічної освіти Національної академії педагогічних наук України в розв'язанні на науковій основі комплексних завдань із розвитку професійної освіти й навчання, розробці та експертизі науково-методичних, законодавчих і нормативно-правових документів. Важливою є участь науковців Інституту у створенні ініційованого Міністерством освіти і науки України проекту Закону України «Про професійну освіту», який визначить стратегію розвитку сучасної системи професійної освіти і

навчання відповідно до цілей соціально-економічного розвитку суспільства, її роль у зростанні економічної конкурентоспроможності країни й соціальної інтеграції.

Існуюча система професійної підготовки майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів має бути реорганізована з урахуванням реальних і випереджувальних потреб економіки країни. Йдеться про об'єднання в одну систему професійної освіти і навчання усіх типів професійно-технічних навчальних закладів, а також технікумів і коледжів, які надають освітні послуги для учнівської молоді на базі 9 класів для оволодіння професією та спеціальністю на рівні освітньо-кваліфікаційних рівнів: «кваліфікований робітник», «молодший спеціаліст». Це сприятиме усуненню диспропорцій і надмірного дублювання в підготовці кваліфікованих робітників та молодших спеціалістів, оптимізації переліку професій, за якими здійснюється навчання в ПТНЗ, технікумах і коледжах, проведенню структурних змін у мережі державних професійних навчальних закладів з урахуванням регіональних потреб у кваліфікованих робітниках і молодших спеціалістах за певними напрямками професійної підготовки.

На нашу думку, в системі професійної освіти і навчання доцільно відійти від великого переліку типів навчальних закладів. Їх має бути декілька. Це, насамперед, професійні ліцеї, які мають забезпечувати професійну орієнтацію, профільне навчання учнів старшої школи, а також формування відповідного рівня кваліфікації з технологічно нескладних професій та професій середньої технологічної складності.

Підготовка майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів із технологічно складних, наукоємних професій і спеціальностей для різних галузей економіки має здійснюватися у професійних коледжах. Необхідність створення в системі професійної освіти і навчання професійних коледжів зумовлена й тим, що використання новітніх технологій на виробництві невдовзі буде мати всезагальний характер, а, отже,

кардинально зміняться виробничі процеси й функції працівників, що поєднують в собі якості кваліфікованого робітника й менеджера, здатного спроектувати і забезпечити ресурсами трудовий процес, самостійно виконати роботу, оцінити її якість, орієнтуючись на максимальне задоволення інтересів замовників.

У свою чергу, професійні ліцеї і коледжі мають швидше реагувати на виклики сучасного ринку праці, орієнтуватися на потреби конкретних замовників робітничих кадрів, динамічні техніко-технологічні зміни в галузях економіки, переводити нові кваліфікації у формат нових компетенцій, що буде сприяти підвищенню якості підготовки майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів.

Для професійного навчання робітників на виробництві доцільно створювати структурні навчальні підрозділи підприємств (навчальні центри, центри підготовки і перепідготовки кадрів), у яких будуть переважати гнучкі модульні технології навчання і дистанційні форми підготовки. Професійне навчання робітників із виробництва може здійснюватися й у професійних навчальних закладах.

Створення нових організаційно-інституційних форм виробництва, унікальних товарів і технологій потребуватиме змін у змісті праці, виникнення нових професій і спеціалізацій. Від робітників і молодших спеціалістів вимагатиметься значна інтелектуальна мобільність, здатність використовувати сучасні технології, генерувати нові ідеї, розв'язувати складні виробничі завдання тощо. У зв'язку з цим на часі переорієнтація підготовки з архаїчних, застарілих професій на нові, створення інтегрованих (укрупнених) професій/спеціальностей. Відповідно до цього зростає роль роботодавців у здійсненні аналізу ринку праці за галузями, створенні нових кваліфікаційних характеристик, а найголовніше – галузевих рамок кваліфікацій та професійних стандартів, що ґрунтуються на компетентнісному підході.

В Інституті ведеться системна науково-дослідна робота щодо створення сучасних професій та розробки на них освітніх

стандартів на компетентнісній основі. Однак, відсутність з боку роботодавців заінтересованості у розробці професійних стандартів стримує цей напрям діяльності, а іноді повертає його до використання старих підходів, які вони самі ж і критикують.

Перехід до глобальної економіки з низьким рівнем забруднення атмосфери і, навпаки, швидкий розвиток сектора відновлювальної енергетики, впровадження енергоефективних технологій потребуватиме створення «зелених» робочих місць, а отже, робітників і молодших спеціалістів, здатних забезпечити ефективне енергоспоживання в будівництві, промисловості, на транспорті, у сфері послуг тощо. Це актуалізує навчання учнів професійних навчальних закладів основ енергоефективності. Науковими співробітниками лабораторії професійного навчання на виробництві Інституту ще в 2010 р. для цього був розроблений навчальний курс «Основи енергоефективності», однак професійно-технічні заклади до навчального плану вводять його досить рідко, незважаючи на те, що курс має гриф МОН України і рекомендацію для вивчення як предмета за вибором. У цій ситуації вибір залишається за керівниками професійних навчальних закладів, а також і відповідальність за те, наскільки їхні випускники будуть володіти енергоефективною культурою професійної діяльності в умовах виробництва.

На етапі технологічного розвитку суспільства зростає роль інформаційно-комунікаційних технологій, у розробці яких активну участь беруть наукові співробітники лабораторії підручникотворення Інституту. Однак, для створення в системі професійної освіти і навчання професійно спрямованого інформаційного навчального середовища необхідним є об'єднання зусиль із Департаментом ПТО МОН України, Інститутом інноваційних технологій і змісту МОН України, а найголовніше – з обласними навчально-(науково)-методичними центрами ПТО. Підтримати цей проект необхідно й фінансово, з метою матеріального заохочення викладачів і майстрів виробничого навчання, які беруть і в подальшому будуть брати

участь у даному експерименті.

Актуальним завданням для Інституту на 2013–2015 рр. є розвиток у педагогічних працівників професійних навчальних закладів інформаційно-аналітичної компетентності, підвищення рівня їхньої обізнаності та готовності до використання в навчально-виробничому процесі систем автоматизованого управління виробничими процесами. Не менш важливо – забезпечити теоретичне обґрунтування й розробку інноваційних, зокрема, особистісно-розвивальних технологій професійного навчання, друкованих та електронних підручників, посібників для підготовки майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів, здатних працювати в умовах інноваційно-активних підприємств різного галузевого спрямування.

У майбутньому гостро постане проблема вибору професії та розвитку професійної кар'єри. Адже за сучасних умов вибір професії, на відміну від радянських часів, коли одна спеціальність обиралася раз і назавжди, перетворюється на безперервний процес. Тому важливою є інформованість молоді про те, на які професії в майбутньому буде попит. Це підвищує інтерес і мотивацію до оволодіння технологічно новими професіями, і не завжди для того, щоб продовжити далі навчання у ВНЗ. Осмислення потребують підходи до професійної орієнтації в разі необхідності змінити професію, йдеться про переорієнтацію особи на несуміжну галузь. У зв'язку з цим важливим завданням професійної орієнтації стає психологічна підготовка учнівської молоді до реально можливої зміни кар'єри, її розвитку в подальшому.

У забезпеченні якості професійної освіти і навчання важлива роль відводиться впровадженню системи менеджмента якості, яка дозволяє оцінювати рівень конкурентоздатності професійних навчальних закладів на основі визначення їхніх внутрішніх і зовнішніх конкурентних переваг із маркетингової, фінансово-економічної, кадрової, інтелектуальної, змістовно-освітньої, виробничої діяльності тощо. Саме на розв'язання цього

завдання у подальшому має бути спрямована діяльність лабораторії управління професійно-технічною освітою. Зауважимо, що нині група вчених Інституту під керівництвом Г.В. Єльнікової, спільно з Державною інспекцією навчальних закладів України, беруть участь у розробці орієнтовних критеріїв зовнішнього оцінювання результатів діяльності професійно-технічних навчальних закладів, підприємств, організацій та установ, що надають освітні послуги у сфері професійно-технічної освіти. Відповідно до цих критеріїв і за допомогою експертних та індексних оцінок визначається рівень діяльності професійно-технічних навчальних закладів, дотримання ними положень Конституції та Законів України, нормативно-правових актів із питань освіти, вимог державних стандартів, що дає підстави на атестацію чи неатестацію їх.

В умовах виходу економіки України із кризового стану, центри господарювання дедалі більше будуть переміщуватися на рівень регіонів, економічна самостійність яких на даному етапі розвитку неухильно підвищується. Це, водночас, дозволяє оновити систему управління розвитком професійної освіти і навчання на засадах децентралізації, складовими якої є автономізація професійних навчальних закладів, удосконалення механізму бюджетного і позабюджетного фінансування підготовки кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів, передача повноважень із контролю за якістю професійної освіти і навчання спеціалізованим установам тощо. Відповідно до цього зростатиме роль партнерства роботодавців, бізнесу й професійної освіти, що потребуватиме створення різного роду кластерів, які стануть унікальною основою залучення інвестицій з метою освіти і навчання широкого кола учнівської молоді та робітників підприємств, а також підвищення гнучкості й мобільності підприємств. Об'єднання в кластери буде сприяти ефективному використанню матеріально-технічної бази, інноваційних технологій, кадрового потенціалу підприємств та професійних навчальних закладів різного рівня акредитації у підготовці

майбутніх кваліфікованих робітників і молодших спеціалістів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державна програма активізації розвитку економіки на 2013–2014 роки [електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.kmu.gov.ua/control/ru/publish/article?art_id=245986315&cat_id=244277212. – мова укр.